

Hermann Wendel - Kreuz und quer durch den slawischen Süden, 1922

(prijevod dijela o Mostaru)

Rođen kao sin običnoga pruskog službenika, **Hermann Wendel** (1844. – 1936.) postao je njemački političar, publicist i historičar, urednik i suradnik socijalističkih listova, veliki poznavalac moderne historije južnoslovenskih naroda. Bio je briljantan stilist, a u vrijeme boravka u Frankfurtu uređivao je feljton u tamnošnjem Glasu naroda. Od 1910. do 1918. bio je gradski savjetnik u Frankfurtu na Majni. Za vrijeme Balkanskih ratova bio je dopisnik iz Srbije gdje je naučio srpski jezik i upoznao kulturu. Tu se i prvi put zadojio idejama socijaldemokracije, a pored pisanja o radničkom pokretu, Wendel je objavio brojne historijsko-političke i etnografske radove o južnim Slavenima. Naročito je visoko mišljenje imao o srpskom socijaldemokrati Dimitriju Tucoviću i njegovu zalaganju za ideju Balkanske federacije. Zajedno s Gerhardom Gesemannom, Josefom Matlom i Alois Schmausom bio je jedan od najvažnijih predstavnika njemačke serbokroatistike. Već tokom studija u Strazburgu i Münchenu bio je član književno-kulturnog udruženja, a kasnije je podržavao radnički pokret, pa je kao član SPD jedno vrijeme bio poslanik u Reichstagu. U Francusku je emigrirao 1933. godine i tamo radio kao službenik socijaldemokratskoga organa za izbjeglice.

No, prije svega bio je vrstan putopisac. Knjigu „Kreuz und quer durch den slawischen Süden”, (Uzduž i poprijeko slavenskim jugom), Hermann Wendel je objavio 1922. godine u izdanju Frankfurter Societäts Druckerei GmbH iz Frankfurta. U uvodu knjige ističe kako se radi o jednoj nepolitičkoj knjizi. Međutim, pažljivu čitaocu neće izmaći činjenica da je to ipak veoma politički obojena knjiga. Naime, koristeći sva stečena saznanja, zaključuje da je od svih uzroka nacionalne mržnje neznanje najmoćnije. Autor želi mnoga pogrešna shvaćanja i često nepravedno opterećivane Južne Slavene prikazati u pravednom svjetlu. Stoga se nada da će „ovo djelo poslužiti boljem razumijevanju drugih ljudi i naroda. A ako u ovome uspije, makar i u skromnoj mjeri, onda ova knjiga nije uzalud napisana i od čitalaca prihvaćena.”

U knjizi opisuje svoje putovanje u avgustu i septembru 1920. godine od Beograda, preko Višegrada, Sarajeva, Ilidže, do Mostara, a odatle dalje preko Blagaja do Dubrovnika. Iz Sarajeva je do Mostara putovao vlakom, „u vagonu s panorama krovom”, posebno priključenom kompoziciji, kako sam kaže, „bila je to jedna putujuća veranda, okolo ostakljena, koja je omogućavala nesmetan pogled u svim pravcima.” Mostar je opisao toliko pjesnički vjerno da ga, čitajući pomno složene redove, sami osjećamo u svoj njegovoj vrelini, iščekivanju kiše, prašini, zaostalosti. Već u to vrijeme zamjera što je centrala za proizvodnju električne energije projektirana na naftu i nije iskorištena mogućnost hidro bogatstva Neretve.

Smrt ga je kao prognanika zatekla u Parizu 1936. godine. Evo kako je on doživio Mostar 1920. g.

Naravno, za Turke, Austrijance pa i Južne Slavene, krš je uvijek podjednako strašan. Voz napreduje dašćući kroz bosanske planine, a jedino se serpentinama uspijeva uspinjati na uzvisine i ponovo spustiti. Svako malo tuneli gutaju vagone, a na izlazu iz tunela dolazi do prave poplave svijetlosti. Otvaraju se neobični pogledi na

planinske vrhove u daljini i na visoke šume. Na usputnim stanicama natpisi su pisani latinicom i ćirilicom, a na većim stanicama nude se novine, grožđe i jabuke.

Usput odzvanja nemilosrdna divljina: ovo je hercegovački krš. A dolje teče plava, zelena pa čak i ljubičasta Narenta, Neretva, kroz ždrijela i korito, a ispod i na drugoj strani, u slojevima su složene ogromne kamene gromade, a na dvije hiljade i preko dvije hiljade metara visovima pogled leti ka grubim kamenitim grebenima. Kao da je ovaj predio stvarao neki namrgođeni bog.

A ono što očima čini dobro je zelenilo drveća i grmlja koje se utapa u sivilo. Najviša stabla su telegrafski stubovi uz željezničku prugu, uz koju na golim stijenama ne raste ništa drugo osim skrivenih panjeva, a samo ponegdje u blizini vode pojavi se stablo smokve. Samo koze skaču okolo i preskačući s jedne kamene izbočine na drugi, život uzimaju sasvim ozbiljno. A ljudi? Vidjeti stado koza na obalama Neretve pod okriljem svijetloplavog neba u ovo avgustovsko popodne, nije li samo to dovoljno za sreću?

Krajem XVI. stoljeća Derviš paša je s orijentalnim zanosom i sjajem opjevao svoj rodni grad Mostar: „*Nigdje na svijetu, osim u blizini raja, nema tako svježeg vazduha koji srcu godi i takve rijeke koja život produžava. Svaki sat pogleda na Mostar nudi nam i poklanja novi život. Svaki kutak Mostara nudi novu radost srcu.*”

S ovakvom ekstazom u mislima, čovjek stoji zbunjen u javnom parku, iz kojega melanholično izvire prašnjavo drveće i kroz koji se kreće jedan bezvoljan oficir, nekoliko pasa se lagano vuče preko požutjelog travnjaka, jedna užasno gubava prosjakinja u prnjama, a jedna žena kao vještica iz bajki, proskakuta na štakama. Prašina i vrućina, vrućina i prašina.

Kroz ulice staroga dijela grada na istočnoj strani Neretve odvija se usporeni život, satovi ovoga svijeta ne idu ubrzano: tiktiktiktik, nego lagano: tik – tik – tik! Na otvorenim štandovima i oko ulaza u bazar leže razbacane grubo rezbarene drvene kašike, zemljana grnčarija, kruške, smokve i jabuke; pogled kroz izlog apoteke otkriva tube *Kalodonta* i flaše *Odola*, rijetko zvoni zvono na vratima radnji francuskog tipa. Ovo je još jedan mjesec bez kiše koji dovodi do ludila. Koga ne veže služba, ili je zarobljen siromaštvom, bježi u hladovinu nekog kupališta uz vodu ili na svježinu planinskog vazduha na okolnim planinama. Jedna sarajevska preporuka vodi nas do Mujage, najuglednijeg muslimana Hercegovine, ali on je odsutan. Htjeli smo posjetiti pjesnika Aleksu Šantića, ali i on je otputovao iz grada. U prostorijama šefa okruga nalazi se njegov zamjenik, a general divizije je na odmoru. Oni koji su preostali, sakrili su se u ranim jutarnjim satima iza debelih, hladnih zidova svojih kuća. U podne se ne može vidjeti ni najmanji trag prašine iza nekoga na ulici.

I svi čekaju, postavljajući svakodnevno pitanja nebu, očekujući sve nestrpljivije veliku kasnojletnju kišu koja polako nadolazi, jer ne može više oklijevati danima. A onda, i ljudi, i životinje, i biljke prodišu i kroz pore usisavaju balzam jednog drugog proljeća, to godišnje doba nazivaju malo ljeto. Svježiji listovi i novi cvjetovi ukrašavaju vještački i mukotrпно navodnjavane bašče između kamenih zidova kuća, a nagovještaj o zelenilu sam leti iznad vječitog sivog prahistorijskog kamena. Oko masivnih vrhova brda vire kamene, betonske, oklopljene fortice i jedan ogromni natpis F J, koji su nekad od kamena složili jadni vojnici, jer Mostar je za Austrijance bio važno i moćno uporište. Od velikoga garnizona s divizijskim i brigadnim štabovima, mjesne i okružne komande, pješadije, konjice i artiljerije, arsenala, magazina i bolnica, od izgradnje utvrđenja,

obnove ratnih puteva, izgradnje strateških puteva živio je čitav ovaj grad: zlato iz hiljada vojnih pošiljki zvečalo je simpatično u torbama muslimana, jevreja i hrišćana. Pristizala je roba, riža, tkanine i gotovi proizvodi direktno iz Trsta preko Metkovića, a odavde je isporučivana dalje, u jednom širokom krugu i sve se vrtilo oko novca.

Sada je garnizon malen, zarade od vojnika skoro da i nema, trgovina preko Jadrana je prekinuta. Sušne godine su došle, nema mogućnosti zapošljavanja, jad i čemer se uvukao u uske sokake, a kroz uspavani grad na umoru korača tvoj korak. Gospoda iz K.und K. nikad nisu pomogli da ovaj grad ekonomski stane na noge, to nije spadalo u njihovu vojnu strategiju. Država u svojim rukama drži fabriku duhana, željeznička radionica je tu samo za hitne slučajeve, a oprema fabrike sapuna potječe iz Njemačke. Je li vam poznata električna centrala iz Mostara? Vodena snaga od pada brze i šumeće Neretve bila je nadohvat ruke; ali je nekome palo napamet da električnu struju proizvodi od nafte.

Derviš pašina pjesma hvale ipak zazvuči prilikom šetnje kroz grad, njegovim zbunjujućim sokacima i ulicama, njihovim zidinama, tajnim skrovištima, s pravoslavnim i katoličkim zvoncima i kao iglama tankim munarama.

Od tridesetdevet džamija otvoreno ih je deset, skoro svaki drugi Mostarac je musliman, a njihove žene kroz život hodaju još umotanije nego one u Sarajevu. Njihova odjeća od debele vune, slična časnim sestrama, doseže do stopala, a glava nestaje ispod jedne haube s krilom tako da pogled radoznalih doseže samo do vela.

Neretva se kroz grad vuče u stijenama razbijenom kamenitom koritu u pravcu Jadrana. Iz rijeke se na obalu upravo uspinje jedan vojnik; čvrsto držeći u rukama veliku pastrmku; dobar apetit!

A gore, visoko, visoko, iskrivljuje se Stari most preko ambisa, s jednim jedinim lukom, s ruba na rub stijene. Desno i lijevo su okrugle prkosne kule; u pozadini svijetli večernje svjetlo na četiri, pet, šest, tamo je još jedna, sa sedam munara, klizi iznad krovova i kuća, a hladne zidine na brdima počinju tinjati.

Tada smo mi, jedini gosti, sjeli u jednu kafanu u kojoj, stojeći na sredini, prstima možete dodirnuti plafon. Jedna pokrivena stara žena sjedi ispred peći i puše u žar; ona priča o 1878. godini, o invaziji Austrijanaca, radosti siromašnih, kako je uznemirena raja vjerovala u kraj vladavine begova. Ona je tada imala samo trinaest godina. A sada se raduje punoj šaci cigareta iz naše kutije.

Ponovno idemo uskim sokacima pored dugih zidina, pored baštenskih kapija; čempresi stražare šutke u tišini, a grm oleandera se naginje preko kamenitih ivica, jedna udubina u zidu je potpuno ispunjena sjenom, a iznenada se pojavljuje jedno bezglavo biće, kao živi duh, presjeca put žureći od kapije do kapije – sramežljiva muhamedanka u svojoj odjeći, kao bjegunac na plavoj mjesečini.

Možda će jednoga dana neki jugoslavenski George Rodenbach doći u svoj Mostar-la-Morte¹ i oslikati ga nježnim linijama tamnih boja.

Divlji golubovi lepršaju oko munare Karadžobegove džamije, dok je pored nje prodrndala neka kočija; a zatim smo na jugoistočnoj strani grada prošli pored turskog

¹ Aluzija na kratku novelu belgijskog autora Georga Rodenbacha naziva Bruges-la Morte (Mrtav grad Bruges (Briž) iz 1892. g., koja slovi kao prva simbolistička novela puna fikcija i ilustrirana fotografijama.

groblja, jednog vojnog logora s barakama, bolnice i još nekoliko kućeraka. Slijedi neplodna ravnica, Mostarsko polje. Sasušeno grubo travnato žbunje, užasan čičak i kamenje, malo, veliko i veoma veliko, razasuto u takvoj količini da djeluje prilično destruktivno, kao da je po starom zavjetu ovdje za kaznu pala kamena kiša. Austrijanci su gradili utvrđenja umjesto da su po brdima sadili šume; korijenje šuma spas su na krševitom području. Šuma stvara vlagu, stvara humusno tlo i štiti od vjetrova. A ti ovdje gledaš i tražiš i ne nalaziš ni komadić šume; sve okružuju neugodne stijene koje dopiru do mračnog neba.

Ipak, sjaje se pojedine oaze; pogled na polja duhana i vinograda, jedna velika vinarija nalazi se pokraj samoga puta. Hercegovina proizvodi manje vina nego što bi mogla; za muslimane je vino zabranjeno piće, kao što je za balkanske Slavene u turskom periodu bio i uzgoj svinja, koje su smatrane nečistim životinjama. Također, ako kmet nije htio robovati u vinogradu i boriti se s procjenama, novac je ostajao u zemlji, a samo su age i begovi izvlačili korist.

Uostalom, u Mostaru uspijevaju dvije veoma plemenite vinske sorte, žuta, jaka žilavka i tamno crvena blatina, koje su Hercegovinu učinile pozantom kao zemlju vina.

U Beogradu, i još dalje, žilavka i blatina se pojavljuju na stolovima tokom svečanosti.

(Preveo: Smail Špago)

